

Pospíšil, Ivo

Encyklopedie literárních žánrů a její otazníky

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2005, vol. 54, iss. X8, pp. 221-223

ISBN 80-210-3691-5

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103247>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

vývoj způsobu komunikace autora s adresátem. V momentě vzniku je text v architektonických vztazích k jiným textům a tento text zakládá možnost existence mezitextových vztahů, autorem dokonce nezamýšlených.

V příspěvku „*Text a kontext*“ autorka E. Demlová uvádí, že text je jazykový projev, komplexní, uspořádaná promluva, psaná i mluvená a kontext je jedna z relevantních složek komunikační situace. Důraz na kontext a situaci je významnou změnou v komunikačně pojaté výuce a v translato-logii.

E. Gromová se v příspěvku „*Text a kontext v mezikulturní komunikaci*“ zabývá výkladem pojmů text a kontext z hlediska současných lingvistických teorií s přepojením na mezikulturní komunikaci. Bádání v oblasti mezikulturní komunikace považuje za důležité obzvlášť pro překladatele a tlumočnický.

V příspěvku „*O textu a translaci*“ uvádí M. Hrdlička několik názorů na lingvistiku textu. Zabývá se rovněž internetovými texty – jako novým typem kontaktní komunikace, která se uskutěňuje na základě specifických textů. Autor uvádí, že se jedná o specifickou komunikační situaci, která má svoje nekonvenční pravidla.

V příspěvku „*Tři typy ekphrasy*“ se D. Kšicová zabývá v souvislosti s kontextem užíváním různých znakových systémů. Při sledování tvorby N. K. Rericha nachází vnitřní souvislost mezi jeho básnickým a výtvarným dílem. Zmiňuje i vztah inspirační, kdy se jeden typ umění stává podnětem k vytvoření díla užívajícího jiného znakového systému.

Následuje příspěvek M. Kusé „*Překlad filmových textů v kontexte doby. Interdisciplinárne (?) úvahy o jednom pomedzí umeleckého prekladu*“. Autorka poukazuje na změny v posledních letech a na jejich vliv v oblasti filmových textů, které stimulují překladatelské a tlumočnické aktivity a současně zmiňuje možnosti, které přicházejí v úvahu při překladu či tlumočení „filmových textů“ v různých kontextech.

M. Mikulášek je autorem následujícího příspěvku „*Korelace ‚kontextu‘, ‚scopu‘, ‚znaku-významu‘ v metodologické intenci rané hermeneutiky*“. Autor zmiňuje ranou fázi hermeneutické interpretace, která byla formována s postupem času na rozmezí teologie, filozofie a filologie. Začíná příklady z doby antiky a pokračuje svůj výčet až do našich dob. Zvláštní pozornost věnuje formování koncepce hermeneutické exegeze.

V příspěvku „*Text a kontext jako reflexe pokusů o transcendenci literární vědy*“ I. Pospíšil připomíná, že v pojmu „text“ je zakódován dvojitý, ambivalentní význam: jednak jistá uzavřenost, jednak souvislost a kontinuita. Termín „kontext“ je pak volným pokračováním potenciální otevřenosti pojmu text.

J. Vorel nazval svůj příspěvek „*Mýtus v románu A. Bělého ‚Petrohrad‘*“. M. Eliade definuje mýtus jako určitý způsob bytí v tomto světě, jako fenomén vyjadřující „absolutní pravdu, jako posvátný příběh, nadlidské zjevení“. Bělého Petrohrad je popisován jako matematický bod, který nemá rozměry, jako beztvárý a nezjevný prostor ponořený do nehlubšího spánku, což vyvolává představu mýtického chaosu před stvořením.

Jako poslední je do sborníku zařazen příspěvek „*Aktualizované kontexty jako výzva k reinterpretaci díla (leitmotivy smrti v Bláznivé lodi Olgvy Foršové)*“, v němž autorka M. Zadražilová uvádí, že „profesionální čtenáři“ mohou někdy objevit nečekané aktualizace některých aspektů notoricky známého literárního díla. Z tohoto hlediska se autorka zabývá románem O. Foršové.

Diana Wunschová

ENCYKLOPEDIE LITERÁRNÍCH ŽÁNŘŮ A JEJÍ OTAZNÍKY

Dagmar Mocná, Josef Peterka a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Paseka, Praha – Litomyšl 2004, 699 stran.

Autoři této reprezentativní encyklopedie, na niž dostali peníze od Ministerstva kultury ČR, jež jinak bývá (spíše však příslušná komise) vůči tzv. vědeckým projektům, zejména některým a ně-

kterých, zatvrzele chladné, si vytyčili za cíl vyplnit mezeru zející v panoramatu českých encyklopedických příruček ze sféry literární vědy: „*Svazkem více než sta pojednání chceme (v zájmu vysokoškolských studentů, učitelů i širší obce milovníků literatury) přispět k hloubkové a efektivní orientaci v různorodém repertoáru národní literatury, k poznání jejich vnitřních procesů i k lepšímu pochopení svébytných „kódů“ literární tradice, jejíž navrstvení má rozpětí věků a univerzální charakter.*“ (s. 5). Je to řečeno dost nadneseně a nadsazeně, neboť na to ani kniha tohoto rozpětí nestačí a stačit nemůže.

Struktura hesla je stabilní a opírá se v něčem o Macurův Slovník světových literárních děl z konce 80. let, na něhož si jako účastník dobře vzpomínám: na počátku je teoretická část, dále historická obecná, pak česká a nakonec krátká ukáзка (to jsme výběrově použili i v *Slovníku epoch, směrů, skupin a manifestů* s J. Pavelkou – na něj se tu ostatně odkazuje) a seznam použité literatury. Globálně je to kniha užitečná a výkladově přehledná. Autoři podle mého soudu správně vsadili na relativní detailnost hesel na úkor jejich množství; o tom píšou v úvodu. To jsou nepochybně klady předkládané publikace, kterou lze doporučit bedlivě pozornosti odborné i laické veřejnosti. Syntéza odborné encyklopedie s čtenářským aspektem je zdařilá. I když jsou jednotlivé slovníkové statě rozsáhlé, rozhodně nevedou k „hloubkové orientaci“, jak nám to sugeruje vstupní text – jistě záleží na tom, co si pod pojmem „hloubka“ představujeme.

Oblíbeným koníčkem literárních kritiků je uvádět, co v recenzované knize chybí nebo co je tu takřkajíc navíc. Lze říci, že si tu autoři počínali velmi obezřetně a úspěšně. Snad jen o uvedených typech románu lze diskutovat, totiž zda tam jsou ty správné, nebo zda nebylo vhodnější pojednat o románu vcelku. Dalším problémem je, v jaké míře uvádět žánry tzv. komplementární, které překračují realizační plochu čisté literatury a míří do jiných druhů umění a k médiím (televizní seriál, píseň, soudníčka), nakolik tu měly být podrobněji zaznamenány žánry publicistické a věcné literatury apod. To je však spíše věc úvahy, prostoru a spekulace.

Zásadní problém je jinde. I když knihu vytvořili literární vědci – zkušenější i méně zkušení – a dali si poradit dalšími dvěma experty, z nichž jeden (jedna) je zároveň spoluautorem, nejde většinou o skutečné genology. Neboť psát o literárních žánrech dnes znamená nevycházet jen z obecné literární vědy a poetiky. I když autoři kompendia v úvodu s oblibou uvádějí pojem genologie a dokonce hovoří o genologických koncepcích a genologické systematice, terminologické konvergenci a aktuálnosti genologického aspektu, aniž by ovšem přímo uvedli pramen či prameny svých úvah, jejich reflexe ani encyklopedie jako taková nejsou povýtce genologické tj. související s disciplínou literární vědy, kterou ve svém sedmistránkovém článku navrhl vytvořit Paul van Tieghem (viz o tom více naší knihu, na niž se tu také odkazuje – *Genologie a proměny literatury*, Brno 1998), navíc se dopouštějí známé a dnes již módní pojmové promiskuity: genologická systematika a genologický systém není přece totéž co žánrová systematika a žánrové systémy – autorům jde zjevně o to druhé, neboť jinak by se ve své encyklopedii museli zabývat genologií jako vědní disciplínou, což nečiní.

Snad proto, že autoři v drtivé většině nejsou a nebyli genology, vyvozují žánry z obecných poloh poetiky. Jejich pozice je spíše literárněhistorická, popisná, kompilativní a je škoda, že sami v tomto kompendiu nepřinesli více vlastního pojetí obecné i konkrétní. Unikají jim nová bádání doma i v zahraničí, v nichž klíčovou úlohu hraje polská genologie, nyní rozvíjená v několika centrech – je tu odkázáno na *Zagadnienia Rodzajów Literackich*, ale spíše deklarativně: neuvést jména Jana Trzynadlowského nebo Juliusze Kleina či jako reprezentativní uvádět jeden polský slovník, je asi chyba, stejně jako nereagovat na podněty amerického časopisu *Genre* (není tedy pravda, že anglicky se literární žánry řeknou jen *kinds* nebo *genera*): s E. Staigrem už nevystačíme a právě polská genologie se nejvíce napájela z fenomenologických zdrojů.

I když chápeme, že encyklopedie je primárně orientována na českého čtenáře se světovým rozhledem, zůstává tu problém terminologický, který může vyřešit snad až srovnávací slovník literárněvědného pojmosloví: např. pojem román a jeho různojazyčné podoby, disparátní pojetí a heterogenní pozadí to dokládají.

S přílišnou suverenitou se autoři zmocňují pojmů, které sami nevymysleli, aniž by přímo a bezprostředně uvedli autora a souvislosti pojmu. Student se tudíž nedoví, která genologie vznikla a jak jí autoři rozumějí: to se ovšem týká i pojmů uvnitř jednotlivých hesel. Všimnu si

jednoho z nich, které je mi blízké a v němž se odkazuje na moje knížky, a musím být tedy poněkud osobní, za což se omlouvám – „románová kronika“. Výklad v hesle je koncipován tak, jako by autorem byl skutečně ten, kdo je tu pod šifrou uveden, přičemž ve výkladu jsou popisovány fragmenty textu a pojmy, jichž jsem autorem, aniž by se na tuto souvislost citačně odkázalo. Pokládám to přinejmenším za neseriózní, ne-li za ještě horší. I když je zřejmé, že takový slovník není originální, že je kompilačním souborem, je třeba toto odstínit, stejně jako vlastní pozici autora. Nepsal bych o tom tak široce, kdyby se podobných výtek nedostalo i jiným kompendiím, a není dobře, když se na stejné věci bere různý metr. Na s. 594 nacházím celou svou koncepci románové kroniky z knih *Ruská románová kronika* a *Labyrint kroniky* včetně pojmů *poetika konkrétního, prostorová pulzace*, kronikových protikladů a uváděných příkladů. Když však autor(ka) chce, nedělá jí žádné potřeze v textu, nikoli jen vzadu, odkázat (jistě je to jen náhoda – např. na J. Janáčkovou). Je to postup, který završuje etiku vědecké práce.

Autorům unikl poměrně rozsáhlý cluster domácí genologické literatury: i když uvádějí díla a jména skoro nepředpojatě a neideologicky (to jim zvláště v našich souvislostech slouží ke cti), úloha brněnské genologické školy, jak ji nazývá polský teoretik literatury Edward Kasperski, tu není vůbec zmíněna, ani její knihy, kompendia, periodika, která se vyvázejí do světa apod. Někde se citují i doslovy ke knihám, jinde chybějí celé knihy: opravdu si nemyslím, že ty doslovy jsou lepší než ty knihy! (o epigramu apod.). Z řady náznaků je zřejmé, že autoři důkladně nečetli některá díla, na která tu odkazují – na rozdíl od těch, která četli, jak vidno, tak důkladně, až jim jejich kusy uvízly v jejich vlastním textu, neboť je uvádějí pouze v jednom kontextu (většinou je tu signálem jejich název), zatímco tu jsou ještě kontexty jiné. V soupisu slovníků chybí Paverův a Všetáčkův *Lexikon literárních pojmů* (Olomouc 2002) – možná právě proto, že mu kdysi některý vytýkali jistou kompilativnost – ti se jistě i tentokrát, jak pevně doufám, ozvou.

Totéž se týká rozsáhlé slovenské genologické literatury, kterou dnes již nepředstavují jen dvě klasické knihy Jozefa Hvišče. Obecně by to chtělo dotáhnout genologickou cizinu i domov *vice up to date* a snad i *vice sine ira et studio*. To, co zde ještě výrazněji chybí, je hlubší komparativní propojení české a světové literatury: obě pasáže v těle hesla jsou od sebe někdy až příliš odděleny; ostatně genologie, jak známo, vytváří s komparativistikou přirozený celek. Možná byla chyba, že se projektu zúčastnilo jen málo autorů, kteří se hlouběji zabývají jinými literaturami a kteří by byli školenými komparativisty. Jako by se tu opět projevovalo to již námi několikrát při různých příležitostech vzpomínané oddělení bohemistiky a jiných filologií. V předpokládaném neustále užším proplétání, prostupování domácího a tzv. cizího v rámci evropského prostoru a pod tlakem postupující kulturní globalizace je to nutné překonávat.

Jestliže jsme upozornili na nutnost vytvoření srovnávací encyklopedie nejen literárních žánrů, nelze pominout ani pokusy o slovník uměleckých žánrů, o něž jsme se pokoušeli s Jiřím Pavelkou a dalšími kolegy: vše ztroskotalo na odlišnosti pojetí těchto *gener* v různých druzích umění. V Polsku Eduard Balcerzan mluví o generální genologii, ale v praxi je to stále hudba budoucnosti.

Uvedené výtky a kritické připomínky, byť se někdy týkají i serióznosti vědecké práce a jejích hranic, nemění nic podstatného na tom, že vydání encyklopedie je pozitivním činem, že jde o potřebnou publikaci, která je napsána na dobré intelektuální úrovni, úspěšně syntetizuje odbornost a čtenářské potřeby, je však současně výzvou k dalším krokům ve sféře ryze odborné i popularizační. Uvedené poznámky fragmentárně ukazují, že prostoru k další práci je tu víc než dost.

Ivo Pospíšil

